

РЕЦЕНЗИЯ

от д-р по педагогика **Нели Петрова-Димитрова,**
професор по социална педагогика в СУ „Св.Кл. Охридски”

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен '**доктор**'
в област на висше образование – педагогически науки
професионално направление - педагогика
докторска програма - Специална педагогика

Автор: Надя Росенова Танева

Тема: Социална интеграция и социално подпомагане на хората с увреждания.

Научен ръководител: проф. дпн Дора Стоилова Левтерова-Гаджалова

1. Общо описание на представените материали

Със заповед на Ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски" (ПУ) съм определена за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема „Социална интеграция и социално подпомагане на хората с увреждания” за придобиване на образователната и научна степен ‘доктор’ в област на висше образование - педагогически науки, професионално направление - педагогика, докторска програма – специална педагогика. Автор на дисертационния труд е Надя Росенова Танева – докторантка на самостоятелна подготовка към катедра „Педагогика и управление на образованието” с научен ръководител проф.дпн Дора Стоилова Левтерова-Гаджалова от ПУ „ Паисий Хилендарски”, Педагогически факултет .

Представеният от Надя Танева комплект материали на хартиен носител е в съответствие с Чл.36 (1) от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ, включва следните документи:

- молба до Ректора на ПУ за разкриване на процедурата за защита на дисертационен труд;
- автобиография в европейски формат;
- нотариално заверено копие от диплома за висше образование (ОКС ‘магистър’)

- заповеди за записване в докторантура, прекъсване на обучението (поради майчинство) и за продължаване на обучението;
  - заповед за провеждане на изпит от индивидуалния план и съответен протокол за издържан изпит по специалността с успех отличен (б);
  - протоколи от катедрени съвети, свързани с докладване на готовност за откриване на процедурата и с предварително обсъждане на дисертационния труд;
  - дисертационен труд;
  - автореферат;
  - списък на научните публикации по темата на дисертацията;
  - копия на научните публикации;
  - списък на забелязани цитирания;
  - декларация за оригиналност и достоверност на приложените документи;
  - справка за спазване на специфичните изисквания на съответния факултет
- Докторантът е приложил 6 броя публикации.

Бележки и коментар по документите (ако е необходимо – редукция на съответните бройки при евентуално препокриване по съдържание; отсъствие на документ(и), удостоверяващи публикуването; липса на пълнотекстово съдържание, и др.).

2. Кратки биографични данни за докторанта

Надя Танева е завършила „Българска филология и етнология”, и „Журналистика” в ПУ, както и магистърските програми „Училищна психология” и Управление на социално-педагогическите дейности с деца и юноши”. От 2002 г. нейната професионална дейност е в полето на социалната работа като определено може да се каже, че тя има професионален опит в основните направления на социалната работа с деца у нас – закрила и социални услуги за деца и семейства в риск, от различни професионални роли – общински служител, социален работник, управител, директор на дирекция и на РДСП. Както се вижда докторантката обвързва своята работа с допълнителна подготовка и обучение, включително и чрез участие много обучения от сферата на неформалното образование в последните години се развива и като преподавател в ПУ. В този контекст желанието за теоретично осмисляне на натрупания опит и чрез собствено изследване изглежда логично и обосновано.

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Темата за социалната интеграция на хората с увреждания през социалното подпомагане е определено актуална, доколкото тя е в период на сериозна промяна, реформиране и осмисляне през социалната политика и през принципите и ценностите на съвременната социална работа.

Едновременно с това и в проявата и като ангажимент на образованието, темата поставя въпроси ориентирани както към политически и методически нужди от нови подходи в самата образователна система, така и от нови подходи на между секторните взаимодействия или въвеждането на така наречените интегрирани услуги, услуги, които обединяват професионални интервенции от сферата на универсалните услуги като здравеопазване, образование, правосъдие със социалните услуги и изобщо с всички форми на социална работа. Става дума за една почти революционна промяна, която се случва в практиката, и която изисква сериозни изследвания, на които да стъпи и задълбочени анализи и теоретични модели, които смислово да я подкрепят. Ето защо изследването има и би могло да има своите ползи в този процес, стига политиката повече да се опира на проучвания и анализи, и стига разбира науката да провежда тези важни от практическа гледна точка изследвания. От теоретична гледна точка, според мен у нас има нужда от научен преглед на установените вече понятия в практиката и тяхната връзка с навлезлите нови, например социална работа и социално подпомагане, социална работа, социална педагогика, специална педагогика и пр. В този смисъл темата дава възможност за продължаване на дискусиата в научната общност в един интердисциплинарен контекст.

4. Познаване на проблема

Предложеният за рецензиране труд ясно показва осведомеността и задълбоченото практическо познаване на изследвания проблем. Авторката борави свободно с терминологията, нормативната рамка и институционална рамка, характеризиращи дейностите, които държавата извършва за да подкрепи социалната интеграция на хората с увреждания. Познават се и са отразени също трудностите и предизвикателствата, които стоят пред търсените и апробирани решения, както от гледна точка на социалната система, така и от гледна точка на образованието. Теоретичното осмисляне на проблема в неговата комплексност, интегрираност и интердисциплинарност също е на удовлетворяващо ниво, особено от страна на управлението на тези процеси, като същевременно може да се каже, че чрез дисертационния труд авторката навлиза в по-задълбоченото им анализиране.

5. Методика на изследването

Според формулираната цел „да се анализират и изследват, социалната интеграция, социалното подпомагане и социалните услуги за лицата с увреждания в България, да се анализира социалната политика в България – позитиви, негативи, приоритети и на тази основа да се изведат основни направления в цялостната политика и стратегия по отношение хората с увреждания. Да се изследва дали приобщаващото образование е възможно с помощта на соци-

алното подпомагане.”, избраната методика изглежда адекватна, като включва проучване и анализ на сериозен набор от професионална документация, нормативни документи, както и данни, събирани от самите системи на социално подпомагане и на образование на деца със специални потребности. Едновременно с това методиката включва и собствено емпирично проучване, което „обхваща” представителна извадка за хората с увреждания то е проведено „лице в лице“ с 295 души, от които 160 са хората с увреждания, 70 са родителите на деца с увреждания и 65 са специалистите работещи с тях.” Авторката има амбицията да използва теоретичното проучване, което прави в първа и втора глава за да изведе научно обосновани критерии и ключови индикатори на изследвания проблем.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

В първата глава е направен опит да се въведат и дефинират основните понятия, с които се работи в дисертационното изследване, а именно понятията социална работа, социално подпомагане, социални дейности. При представянето на резултатите от своето проучване за дефиниции на социалната работа авторката се опира на проучване на дефиниции на международни организации, и в известна степен и на определения от български и чуждестранни автори, без да е въведен контекстен анализ през развитието на тези схващания, като акцентът изглежда е по-скоро в разглеждане на аспектите на дефинирането, отразяващи конструирането на помагането на хората през индивидуалното отношение и връзка и през директното подпомагане. Теориите за социалната работа са представени през няколко класификации на автори, като аз бих открила тази на Hutchinson (2014), докато принципите са представени само през един автор, без да е аргументиран изборът, още повече че тази класификация не отразява принципите и ценностите, които са включени в двете последни международни дефиниции на социалната работа, цитирани преди това от самата авторка. Социалната дейност е разгледана като дейност, със своите субект и обект и като наука, отново със своите субект, обект, нива, област, без да е аргументирано това представяне чрез позоваване на теоретични или други изследвания, което му придава декларативен характер. Социалната работа отново е разгледана този път през професиите, които я съставляват. В същата глава е отделено място и за представяне на понятието социална политика, отново като теория и като практика, като позоваването е на предимно на автори от края на 20-ти век и на нормативни актове. Другият основен термин който е проучен през нормативната уредба и подробно представен през нея и като дефиниции и като видове е този за социалните услуги. В края на главата е направен опит за сравнителен анализ на въведените понятия като за критерии за сравнение е избрана спецификата на техните субекти и обекти, което според мен е много трудно да се случи без преди

това да е изведено разбирането на автора за разполагането на тези понятия като родови и видови, за връзката на сходство, на общност между някои от тях.

Втората глава е посветена на социалното подпомагане на хората с увреждания и представя добре структурирана и логично конструирана информация за социалното подпомагане, разположена върху теоретичен анализ на феномена човек с увреждане, отново основан на успешно проучване на нормативна документация, нормативна уредба и пестелив набор от изследвания. В тази глава според мен интерес представлява анализът на статистическите данни, на противоречието между тези данни при различните държавни субекти и значението на това противоречие за управлението на социалното подпомагане. В тази глава е представен и анализ на данни за деца със специални образователни потребности, като този анализ е критичен през отсъствието на данни, през недостатъците на самата система от критерии за структуриране на данните. Анализът на данните също представя и регионален разрез на видовете увреждания при децата, който е интересен и полезен според мен. Едновременно с това е направен анализ, отново през регионален разрез на съществуващите социални услуги за хора с увреждания, в това число и за деца. В третата глава е представен дизайнът на изследването, като той се аргументира теоретично и отново, в по-конкретен вид се поставят целта, задачите, хипотезите, методиката на изследването. Хипотезите са пет, което само по себе си е голямо предизвикателство, и въпреки силно прагматичната им ориентираност е довело до известен недостиг на хипотетичност, т.е. например ако е ясно, че успешната социална интеграция в много от случаите е резултат от връзката между социално подпомагане и приобщаващо образование, то има много неяснота около характера на тази връзка и взаимодействие в зависимост от специфичните нужди на едно дете и на неговото семейство, които обединяват и общите потребности и особените и изискват наистина мислене около това, кой кога е водещ, какви роли и функции има може би и в зависимост от степента и вида на образование, може би от степента и вида на увреждане, но и от много други специфични особености. Разработената методология отразява разбирането на докторанта за формиране на извадка, за формулиране на въпроси, дефиниране на процедури за набиране на информация, за обработване и представяне на получените данни. Самите данни са много интересни, интерпретирани са от професионална и от изследователска гледна точка, като тук има още много възможности за бъдеща работа. Представянето на резултатите следва логиката на самите инструменти, анкетите и въпросника. При представянето на резултатите преобладава процентния анализ и обобщението, с известни интерпретации на смисъла и причините, които стоят зад тях. Изключение прави анализът на данните който се опира на корелации по специализирана статистическа методика на анализ. Обобщението отново извежда вече формулираните обобщения по начин,

по който се получава една цялостна картина от данните. Направените препоръки са директно ориентирани към управлението на дейностите в областта на социалното подпомагане, социалните услуги, приобщаващото образование и произтичат както от направеното изследване, така и от професионалния опит на докторантката.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката Смятам, че основните приноси на разработката са във втора и в трета глава и те са практико-приложни. Професионалният анализ на информацията, набрана от различните структури на държавата показва сериозен капацитет за боравене с такава информация, за нейното анализиране през ключови критерии като надеждност, проблематизиране, специфичен според нуждите на управлението разрез и подредба, така че да се открият както силните страни на изследвания феномен, така и пропуските, дефицитите. В този смисъл смятам, че набраната от различни източници и структурирана информация за хората, които страдат от различни увреждания, както и за наличните услуги и техният анализ и интерпретация имат пряко значение за управлението на тези процеси на ниво национална, регионална и местна социална политика. Емпиричното проучване също може да се приеме като принос на докторанта за по-добро разбиране на ситуацията в сферата на социалната работа с хора с увреждания, през мнението и отношението на главните актьори – социалните работници и потребителите. Смятам, че изборът и изработването на методи за набиране на информация за емпиричното проучване показва капацитет на докторанта да разработва методология за изследване на проблем, който освен всичко е твърде широко, много обхватно и амбициозно дефиниран. Според мен от изключителна практическа, управленска и изследователска ползност са набраните данни за квалификацията, нагласите към работата, към продължаващата подготовка и пр. на хората, работещи в сферата на социалните услуги за хора с увреждания, на приобщаващото образование. Данните са много интересни в контекста на необходимостта от професионализиране на социалната работа, произтичащата от сложните задачи на интегрирането на хората или на намаляване на риска от социално изключване. От практическо значение са и анализът, обобщението и препоръките, които отразяват една професионална позиция, разположена върху познаването на международните стандарти и принципи, което ги прави изключително аргументирани и адекватни. Определено смятам, че данните от изследването позволяват да се продължи с анализ на специфични въпроси, част от които авторката е задала в своите препоръки, но и като например проучване на връзката между специализирано висше образование и отсъствието на такова и характеристиките на удовлетвореност, на отношение и нагласи и други.

По отношение на теоретичния принос смятам за постижение самото поставяне на дискусията за основните понятия в сферата на социалната работа и тяхната вътрешна връзка, включително със социалната педагогика, както и връзката им с понятията от сферата на специалната педагогика и на приобщаващото образование. Според мен особен интерес представлява опитът да се анализира цялата сфера на социалните услуги през целите на социалната работа с хора с увреждания и да се изведат определени тенденции, характеристики и идеи за нови подходи. Бих насърчила авторката да продължи своята изследователска дейност в тази посока, както и в областта на интегрираните подходи и между секторни връзки в контекста на социалната интеграция на деца и възрастни с различни социални трудности.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Публикациите са шест на брой като едната публикация е статия в научно списание, останалите са в сборници от проведени научни конференции, един от докладите е в съавторство. Публикациите обхващат теми, свързани със социалната работа с деца в риск, което в широк смисъл може да се приеме за свързаност с дисертационното изследване. Определено може да се препоръча на докторантката да публикува по подходящ начин резултатите от своята дисертация.

9. Лично участие на докторанта(ката)

Според информацията, с която разполагам, разработката е дело на авторката.

10. Авторефератът отразява дисертационния труд по един коректен и аналитичен начин. Смятам, че приносите са резултат от собственото изследване, изразява¹т разбирането на автора за тях и в този смисъл са добре формулирани, като според мен е необходимо известно прецизиране на теоретичните приноси по отношение на техния обхват особено в първа и втора точка.

11. Критични забележки и препоръки

Критичните ми бележки са в няколко посоки. На първо място, според мен основните понятия социална работа, социално подпомагане, социална педагогика, социална дейност са разгледани през недостатъчно проучване на български и международни изследвания, монографии, статии, което е довело до трудности в направения опит за анализ и неяснота в тяхната употреба, например често се среща „социалното подпомагане като пакет от услуги”, което вероятно означава, че между социална работа и социално подпомагане се поставя знак

за равенство, което има своята верификация в съществуващата у нас институционална система, но не е безспорно в различните изследвания в различни страни, както и в нашата нормативна уредба. Също така не е ясно кой и кога е приел като безспорно разбирането, че „социалната педагогика е социална работа в образователното пространство”, както се посочва в дисертацията. За социалната педагогика излязоха нови публикации през последните години, които не се познават от автора и това само себе си не е добър атестат, още повече в контекста на опит за дефиниране на понятие. Изкушавам се да отбележа, че цитираното от моя книга и определено като моя дефиниция за същността на социалната работа е изключително неточно и по никакъв начин не отразява моето становище, което е написано в цитираната книга, и е доразвито в по-нови книги.

На следващо място смятам, че би трябвало да има по-ясна връзка между резултатите от теоретичното проучване и методологията на емпиричното изследване. На практика целите, задачите и хипотезите са повторени в началото на дисертацията и преди емпиричното изследване. Смятам, че определено има нужда от по-ясен фокус на проучването и яснота на анализа по отношение на формулираните хипотези.

Смятам, че нормативното описание на социалните услуги, която е публично достояние, голяма част от таблиците, информацията за социалните услуги, общо и по градове би трябвало да се дадат в приложение, още повече че те са обобщени в таблици и графики в текста на дисертацията.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд *съдържа научно-приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката* и отговарят на всички изисквания(та) на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния Правилник на ПУ „Паисий Хилендарски“. Представените материали и дисертационни резултати напълно съответстват на специфичните изисквания на Факултета по педагогика приети във връзка с Правилника на ПУ за приложение на ЗРАСРБ.

Дисертационният труд показва, че докторантът(ката) притежава необходимите теоретични знания и професионални умения по научна специалност, като проявява качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване.

Поради гореизложеното, убедено давам своята *положителна оценка* за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, пос-

тигнати резултати и приноси, и *предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен ‘доктор’* на Надя Росенова Танева в област на висше образование: педагогически науки, професионално направление педагогика, докторска програма специална педагогика.

5 юни 2016 г.

Рецензент: проф.д-р Нели Петрова-Димитрова